

Középtávú régészeti stratégia Vitaindító gondolatok a magyar régészet jelenéről és jövőjéről az ELTE BTK Régészettudományi Intézetéből

Archaeologiai Értesítő

146 (2021) 225–246

DOI:

[10.1556/0208.2021.00024](https://doi.org/10.1556/0208.2021.00024)

© 2021 A szerző(k)

VITA

Raczkó Pál^{1*} – Borhy László² – Vida Tivadar³ –
Kalla Gábor⁴ – V. Szabó Gábor⁵ – Bartus Dávid⁶

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B

² Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;
e-mail: rektor@elte.hu

³ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;
e-mail: vida.tivadar@btk.elte.hu

⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;
e-mail: kalla.gabor@btk.elte.hu

⁵ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;
e-mail: szabo.gabor@btk.elte.hu

⁶ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B;
e-mail: batrus.david@btk.elte.hu

Kézirat beérkezett: 2021. szeptember 7. • Kézirat elfogadva: 2021. szeptember 20.

ABSZTRAKT

A régészeti örökség megmentése és feltárása, eredményes feldolgozása, gondos megőrzése és hatékony továbbadása érdekében 2019 őszén Maróth Miklós, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat elnöke, egy középtávú Régészeti Stratégia elkészítését kezdeményezte. Az ELTE BTK Régészettudományi Intézetében született jelen javaslat az elméleti keretek rövid felvázolásával kísérli meg összefoglalni a magyar régészet előtt álló lehetőségeket és legfontosabb feladatokat. A magyar régészetet az elmúlt évtizedekben az ellentmondásos és kapkodó törvényalkotás, a változó és mindinkább romló feltételekkel működő intézményi háttér határozta meg, amely a régészet jelentős presztízsvesztéséhez vezetett. A múlt történetileg hiteles rekonstrukciója érdekében a jelen írás a magyar régészeti örökség gondozásának feladatait a nemzetközi kutatás kihívásainak figyelembevételével határozza meg mind a feltáró és feldolgozó munka, mind a múzeumi megőrzés és bemutatás, az állami feladatvállalás, mind pedig az egyetemi oktatás és a közösségi továbbadás területén. A szerzők írásukat vitaindítónak szánják, és várják a régészeti örökség sorsáért aggódó szakemberek és művelt polgárok véleményét.

KULCSSZAVAK

magyar régészet, stratégia, régészeti örökség, feltárás, természettudományos vizsgálatok, régészsképzés, múzeumi átörökítés, a régészet társadalmiasítása

ABSTRACT

The Director of the Eötvös Loránd Research Network, Miklós Maróthi initiated the preparation of a medium-term archaeological strategy that would ensure the identification, documentation, salvaging and safeguarding of the archaeological heritage as well as its successful assessment, careful preservation and efficient transmission. The proposal drawn up in the Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University covers the options and the priorities of Hungarian archaeological scholarship. During the past decades, the prospects of Hungarian archaeology have been determined by an often controversial and hasty legislation, while a constantly changing institutional background forced Hungarian archaeology to cope as best as it could amidst a deteriorating climate, leading to a serious loss of prestige. In order to provide a reliable narrative and reconstruction of the past, the study identifies and reviews the tasks involved in the management of the Hungarian archaeological heritage with a view to the current internationally accepted standards regarding documentation and assessment, safeguarding and presentation in museums, and its role in university training and in engaging the public. This study is intended as a keynote paper – we hope that our colleagues and educated compatriots who are apprehensive over the fate of the archaeological heritage will respond and offer their opinion.

KEYWORDS

Hungarian archaeology, strategy, archaeological heritage, documentation, archaeometric analyses, archaeological training, museum transmission, public participation in archaeology

*Levelező szerző:

E-mail: raczky.pal@gmail.com

BEVEZETÉS / INTRODUCTION

Célkitűzések / Goals

A régészetnek mint történeti, társadalomtörténeti tudományágnak alapvető szerepe van a kulturális örökség ápolásában, a nemzeti identitás erősítésében. Kiemelt cél a régészeti örökség feltárásának, feldolgozásának és társadalmi hasznosulásának elősegítése. Ehhez biztosítani kell a régészeti örökség feltárására irányuló kutatások megfelelő tárgyi feltételeit és emberi erőforrás hátterét. Erősíteni kell a régészeti örökség minden elemének védelmét és megőrzését, hogy a későbbi generációk számára is fennálljon a lehetőség azok kutatására.

A középtávú stratégia megalkotása szükségessé teszi, hogy a magyar régészet szembenézzen a **világ régészetének dinamikus változásával és fejlődésével** járó kihívásokkal, mert csak ez nyithat számára új távlatokat. Egy ilyen stratégiának ki kell jelölnie azokat a területeket, ahol korábbi hagyományokra alapozva megújulásra van szükség.

Az elmúlt időszakban a nemzetközi kutatásban a legnagyobb változást a régészettel rokon területekkel való **intenzív együttműködés** és eszmecsere hozta, ebben a természettudományos módszerek mellett a társadalomtudományok különböző területei (a történelem mellett a kulturális antropológia, vallástörténet, szociológia, pszichológia, filozófia stb.) döntő szerepet játszottak.

A régészet **társadalmi hasznosulását** segíti, hogy a nélkülözhetetlen alapkutatásokra építve a tudományos programok „**nagy emberi és történelmi kérdésekre**” keresnek választ, és ennek mentén fejlesztik módszertanukat (pl. a társadalmak változásának okai; a környezet és a társadalom viszonya; milyen okok állnak a migrációs folyamatok mögött; hogyan változik az emberi gondolkodás, viselkedés és identitás stb.), a statikus értelmezésen túllépve az **egykori világ cselekvéseire összepontosítanak**, és kérdéseiket a mai kor kihívásaihoz igazodva teszik fel.

Így lehetségessé válik **egy teljesebb történeti kép** bemutatása az írással nem rendelkező, vagy azt csak korlátozottan használó korszakok esetében is, sőt mindez jelentős mértékben egészítheti ki az írásbeliséggel rendelkező történeti korokról való ismereteket is. Az írott történelem a teljes emberi történelemhez képest kb. egy ezreléknyi időszakot ölel fel, s az azt megelőző időszakban csak a régészeti leletek segítségével tájékozódhatunk. Ez azt jelenti, hogy a régészetnek megvannak a specifikus tudományos eszközei, hogy időbeli mélységben visszakövessen az emberi lét nagy, általános problémáit. Sőt arra is képes, hogy rég elfeledett szokásokat rekonstruáljon, és ezzel gazdagítsa az ország és a világ kulturális örökségét. Mindez kiemelt felelősséget és szerepet jelent az általános emberi és a nemzeti identitás erősítésében.

A régészeti örökség ugyanakkor forrása is a gazdasági fejlődésnek, hiszen örökségi helyszíneként, bemutatóhelyként vagy akár kiállításokon keresztül támogatja a turizmus fejlesztését. A régészet itthon is részese lehet a szabadidő ipar előretörésének, ahogy ezt a lehetőséget a nemzetközi trendek előre vetítik.

Hazai helyzet / Current situation in Hungary

Az éves feltárásoknak köszönhetően folyamatosan új forrásokkal bővülő régészet olyan dinamikus fejlődő történeti tudományág, amelynek a természettudományos módszerek bevonásával született új eredményei alapvető szerepet kapnak a **nemzeti identitás formálásában**. Ezt felismerve a mindenkori politikai vezetés a jelentős régészeti emlékeket (pl. Seuso-kincs, Egri vár, Diósgyőri vár) kiemelten és látványosan támogatja.

A magyar társadalomban a **természeti és régészeti értékek megítélése nem azonos**, mert a vizuális térben megfogható jelenségek nagyobb hatást gyakorolnak, mint a felszín alatti láthatatlan régészeti örökség, egy-egy leletegyüttes. Egy veszélyeztetett madárfaj fészkeinek elpusztítása jelentős közfelháborodást vált ki, egy régészeti lelőhely elpusztítása azonban nem vezet különösebb társadalmi tiltakozáshoz, szinte szakmai belügy marad. Gyakran a helyi közösségek sincsenek tisztában közvetlen és tágabb környezetük régészeti értékeivel, nem tudatosul bennük, hogy azokat védeni kell, illetve, hogy azok az identitásuk és gazdagodásuk forrását is jelenthetik.

Ugyanakkor az elmúlt évek átalakításai és törvénymódosításai nehéz helyzetbe hozták a régészetet, és károsan hatottak **társadalmi megítélésére**. A régészettel, a régészeti örökséggel kapcsolatos bizonytalanságot a folyamatosan változó jogszabályok mellett mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a **régészeti tevékenység egyes területei ma is különböző kormányzati szervekhez tartoznak**. A régészeti örökségvédelemért ágazati szinten a Miniszterelnökség a felelős, a múzeumok ágazati irányítója az emberi erőforrások minisztere (EMMI), a felsőoktatási intézményekben folyó régészeti képzés, illetve a régészeti vizsgálatokat is végző laborok az Innovációs és Technológiai Minisztérium hatáskörébe tartoznak. A kidolgozandó középtávú Régészeti Stratégia eredményes megvalósítása érdekében kívánatos lenne a területet egységes kormányzati irányítás alá vonni.

Ennek részeként meg kellene erősíteni a régészeti hatóságokat: a járási hivatalok régész hivatalnokai jelenleg teljesen magukra vannak hagyva, sok esetben ki vannak szolgáltatva a helyi beruházók érdekeinek. Ezt a helyzetet csak egy az 1998 és 2000 közt kialakított centralizált rendszerhez hasonló, központi irányítású hivatal tudná ellensúlyozni. Ennek keretében **lehetne hatékony szakhatósági és lelőhelyvédelmi munkát végezni**.

A magyar régészet pillanatnyi nehéz helyzete nagymértékben annak köszönhető, hogy a legújabb **nagy kutatási eredmények nem váltak széles körben publikussá** (pl. autópálya feltárások tanulságai), s így nem válhattak a közkultúra részévé. A könyvesbolti forgalomban elérhető, a régészetről szóló ismeretterjesztő művek ma szinte kivétel nélkül a külföldi publikációk magyar nyelvű kiadásai, amelyekben a Kárpát-medence gazdag régészeti emlékégyéből nem jelenik meg.

Mindezek nyomán alakulhatott ki mára egy olyan torzkép, hogy a régészek Magyarországon valami öncélú, önmaguk fontosságát hangsúlyozó szerepvállalással, lényegében a gazdasági prosperitást akadályozó tényezők. Itt tehát nem egyszerűen arról van szó, hogy a nagy feltárások eredményei

nem jelennek meg szakpublikációkban, hanem arról, hogy a **kutatásokba befektetett közpénzek nem látszanak kulturálisan megtérülni**. Mindennek egyik oka az, hogy a nagy közös régészeti erőfeszítések eredményei nem jelentek meg országos léptékű kiállítások, népszerűsítő kiadványok és egyéb rendezvények keretei között (1. kép).

Összegezve a régészeti leletanyag tudományos feldolgozásában, a társadalmat érdeklő kérdésekre alapozott tervadásokban nagy lemaradás és különösen azok publikációiban, kiállításokban és a társadalom számára hozzáférhetővé tételében hiány tapasztalható. A korszerű archeometriai elemzések anyagi és infrastrukturális háttere nem elégséges. Az évtizedes kutatások ellenére ma sincs teljes képünk Magyarország régészeti lelőhelyeiről és az örökségvédelem rendszere nem képes teljeskörűen biztosítani a nyilvántartott lelőhelyek védelmét. A széttagolt intézményi struktúrában az együttműködések esetlegesek, a társadalom terhet és nem értéket lát a régészeti örökségben.

Jövőkép / Vision for the future

A Kárpát-medence kivételes régészeti leletanyagának tanulmányai túlmutatnak regionális jelentőségükön és csak európai, sőt eurázsiai összefüggésükben értelmezhetők. Ennek is köszönhető, hogy a leletanyag feldolgozását a tudományos kutatás kezdete óta fokozott nemzetközi érdeklődés kíséri. Leletegyütteseinket csak a **korszerű elméleti tudás és a korszerű feldolgozási módszerek** elsajátításával és alkalmazásával tudjuk hatékonyan beilleszteni az európai történeti fejlődés folyamatába.

Az elmúlt években **nagyon sok diplomás régész hagyta el a szakmát vagy külföldre távozott régészeti hivatását folytatni**, elsősorban anyagi-egzisztenciális okok miatt. Ennek a tanulsága az, hogy az időszakosan jelentkező régészhiányt nem a hallgatói létszám növelésével, hanem **egy régészeti életpályamodell kidolgozásával** lehetne megoldani. Ennek részeként egy stabil, **versenyképes bérrendezés** lenne kívánatos.

Szükség lenne a magyar régészet nemzetközi kapcsolatrendszerének többfajta módon való megerősítésére. A már most is folyó **külföldi magyar ásatások** finanszírozásának helyzete rendezetlen, emiatt rendkívül esetlegesek (Irak, Egyiptom, Szíria, oroszországi ásatások, korábban Mexikó és Bolívia). Ezek nemcsak azért fontosak, mert a visszajelzések alapján nagy rájuk a **társadalmi igény**, hanem az ásatásokon részt vevő hazai szakemberek szakmai fejlődésében is nagy szerepet játszanak. (Pozitív példa, hogy 1985-ben Spanyolországban a helyi kormányzat a régészet minőségének növelésére egy átgondolt program keretében külföldi ásatások sorát indította, ami rendkívül kedvező hatást gyakorolt az országon belüli régészetre is.) De nemcsak nyugati országok példáját követhetnénk, hanem a hozzánk hasonló helyzetből induló Lengyelországot is, igaz lengyel régészek már a rendszerváltás előtt is a világ számos régiójában dolgoztak és szereztek nemzetközi megbecsülést országuknak. Ennek eredményeképpen a lengyel régészet sokkal inkább beleágyazódott a nemzetközi kutatásba, mint a magyar.

A kapcsolatrendszer egy másik oldala a **külföldi szakemberek részvétele hazai kutatási programokban**, ami szintén jelentősen segítheti a magyar régészet fejlődését. Ugyanakkor itt is **akadályozza az egyenrangú partneri viszonyt a megfelelő mértékű hazai finanszírozás hiánya**, így a hazai szakemberek sokszor bedolgozói, adatszolgáltatói helyzetbe kerülnek, a jelentősebb tudományos eredmények máshol jelennek meg (pl. UTP, KRAP projektek). A fejlődést segíthetné, ha az Európai Unió által támogatott programok preferálnák a nemzetközi együttműködéseket, és ezt az igényt a mindenkor magyar kulturális vezetés nemzetközileg is támogatná.

A hazai régészet alapvető tudományos érdeke, hogy a **Kárpát-medencei országok régészeti kutató intézményeivel szoros együttműködés jöjjön létre** a közös múlt feltárása érdekében.

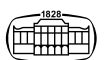
A hazai régészet munkamegosztásában **az egyetemi intézetek, ahol az oktatás és a kutatás szorosan összefonódik, a szakmai-módszertani műhely/központ** szerepét tölthetik be, ahol a szakmai utánpótlás nevelése mellett tudományos előadások, munkakonferenciák, továbbképzések keretében kerülhet sor az újabb kutatási irányok és eljárások megvitatására, kijelölésére.

RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG FELTÁRÁSA, FELDOLGOZÁSA ÉS KEZELÉSE / IDENTIFICATION, ASSESSMENT AND MANAGEMENT OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

Magyarország Alaptörvényének P cikk (2) bekezdése értelmében a nemzet kulturális értékei, köztük a régészeti korú kulturális értékek, a nemzet közös örökségét képezik, amelynek megőrzése a jövő nemzedékek számára az állam és minden állampolgár kötelessége. A régészeti kulturális örökség megőrzésének letéteményesei a régészeti gyűjtőkörrel és feltárási jogosultsággal rendelkező múzeumok, a régészeti tanszékekkel rendelkező egyetemek, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Régészeti Intézete és az örökségvédelem állami irányításának szervei.

A régészeti örökségvédelem kérdésének aktualitása / Topicality of archaeological heritage protection

A kulturális örökség és azon belül is a régészeti örökség szakmai, társadalmi és politikai megítélése, illetve az európai normarendszerbe való illeszkedése nagy változásokon ment át Magyarországon az utóbbi húsz év folyamán. A kapcsolódó jogi keretrendszerében két világosan felismerhető trend rajzolódik ki a rendszer elvű szabályozást megvalósító 2001. évi LXIV. sz. törvényt követően (2. kép).

1.

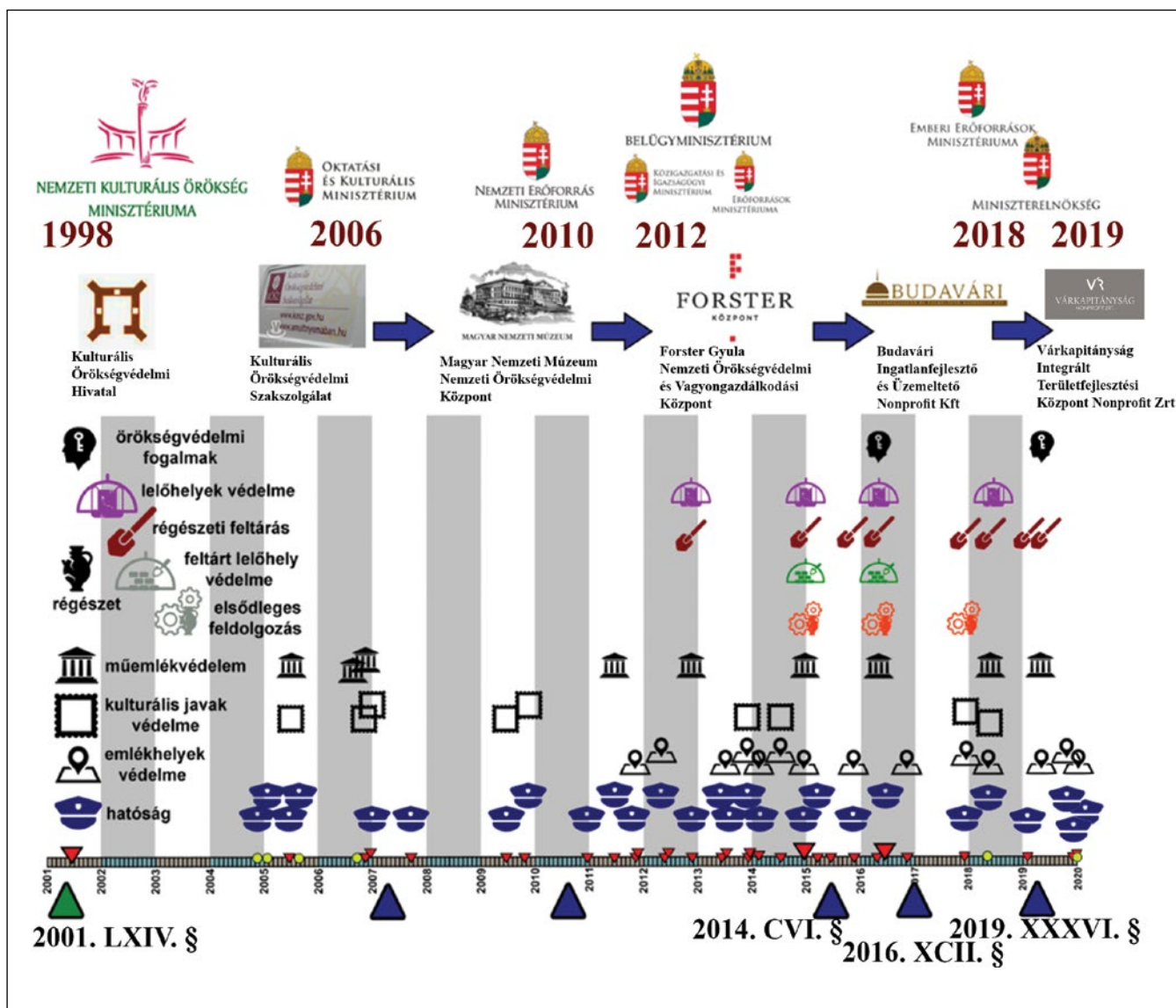

2.

1. kép. 1: Civilek segítkeznek egy teljes felületű megelőző régészeti feltáráson, Dabason, 2018-ban (fotó: Rácz Tibor Ákos); 2: Önkéntesek kutatják a tatárok ellen vívott Muhi csata lelőhelyét fémkeresőkkel 2019-ben (fotó: Rácz Tibor Ákos)

Fig. 1. 1: Volunteers working on a development-led salvage excavation at Dabas in 2018 (photo: Tibor Ákos Rácz); 2: Volunteers search the site of the Battle of Muhi against the Tartars with metal detectors in 2019 (photo: Tibor Ákos Rácz)

2. kép. A régészet törvényi szabályozása és intézményrendszere 2001–2020 között (tervezte: Raczkó Pál, összeállította: Füzesi András)

Fig. 2. Legislation and institutional background to Hungarian archaeology between 2001 and 2020 (concept: Pál Raczkó, design: András Füzesi)

Egyrészt az időben egymás utáni jogi rendelkezések egyre sűrűsödő gyakorisággal következtek be, másrészt a jogi szabályozások egyre több részletre, intézményi keretre vonatkozóan igyekeztek, s igyekeznek ma is módosításokat megvalósítani. Újabb dimenziót jelenítenek meg a régészeti tevékenységet felügyelő kormányzati szervek egymást követő, különböző hatókörrrel rendelkező és sokszor megváltozott intézményi hátterei. Mindebből az a benyomás támadhat, hogy az örökségvédelem törvénykezési rendszere exponenciális léptékben kezd elveszíteni konzisztenciáját, s így mint-ha a praktikus régészeti feladatok által diktált kihívásokat igyekezne valamilyen késéssel követni, „utószabályozni”. Ráadásul hosszú ideje az a gyakorlat, hogy nagyobb súlyúnak vélt hazai gazdasági érdekek törvényi keretrendszeréből visz-szafelé igyekeztek definiálni a régészeti mozgástér jogi környezetét. Magyarországon tehát **olyan szabályozást volna**

kívánatos kidolgozni, amelynek kontextusában a föld alatt rejlő régészeti örökség nem kiszámíthatatlan „tremendumként”, hanem szerethető és a megismerést inspiráló anyagi létezőként tudna megjelenni a maga térbeli titokzosságára ellenére is. Mindemellett a régészeti örökség óhajtott országos egységének léptékét csak egy **nemzeti közteher-viselés keretei között** lehet elérni és pénzügyileg kezelni! A föld alatti régészeti lelőhelyek és leletek eddigi állami tulajdonukkal megnyugtatóan képviselték az egységes nemzeti örökséget, de ugyanez az állami tulajdon volna garancia a régészeti örökség feltárt elemeinek egységes alapelveken nyugvó tovább örökítésére is. **Az ország mindenkori lakossága és különböző közösségei így egyenlő jogi alapon lehetnének használói és aktív tovább hagyományozói a különböző közigazgatási egységekben, különböző földrajzi régiókban előkerülő magyarországi régészeti örökségnek.**

A régészet hazai intézményrendszerét meghatározó történeti körülmények és összefüggésük a régészeti örökségvédelemmel / The historical circumstances shaping the institutional background to Hungarian archaeology and their implication for archaeological heritage protection

A régészet környezetében hosszú ideje folyó és néha politikai léptékűvé dagadó viták mögött az a pillanatnyi motiváció húzódik meg, hogy a nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti tevékenységek keretét mindenféle szinten megszerezhető pénzügyi forrásnak lehetett tekinteni. Hasonló konfliktusok nem voltak, s ma sincsenek a néprajz, művészettörténet és egyéb tudományterületek múzeumi intézményi összefüggéseiben. Adódik tehát a kérdés, hogy mi lesz a régészettel és a régészeti örökséggel aztán, hogy befejeződnek a nagy autópályaépítkezések? A hatalmas léptékű feltárások idejében elköltött pénz után olyan időszak jön, amelyben a fel nem dolgozott leletgyűtésekre nem marad forrás. A jelenben rosszul elköltött pénzzel tulajdonképpen a régészet jövőjét zálogosítjuk el. A mai rossz személyes alkukkal megszerzett régészeti források hosszú távon egy nem fejlődőképes múzeumi struktúrát konzerválhatnak hosszú időre.

Az 1990-es évektől kezdődő tendencia eredményeként mára a **magyarországi gyakorlati régészeti terepmunkálatok 90 százalékát a nagyberuházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások teszik ki.** Ezzel párhuzamosan az úgynevezett tudományos tervátadások kategóriája a pénzügyi források szűkössége miatt gyakorlatilag megszűnt. Mindez a régészet hosszú távú tudományos kutatásait meglehetősen érzékenyen érinti, hiszen az új tudományos kérdésfeltevések gyakorlati régészeti tesztelése, az európai tudományos trendekhez való csatlakozás komoly nehézségekbe ütközik.

A rendszerváltás idején hirtelen megindult autópályaépítkezésekhez kapcsolódó megelőző régészeti kutatások új feladataihoz nem állt rendelkezésre speciális tapasztalatokkal rendelkező intézményi háttér Magyarországon. Az akkori körülmények között a hazai múzeumi hálózat volt az egyetlen, amelyre ezt a típusú régészeti munkát bízni lehetett. A nagy felületű feltárások, valamint a múzeumi átörökítés, a régészeti eredmények „társadalmi hasznosításának” eltérő tevékenységi körei inentől kezdve máig szétválaszthatatlanul keveredtek össze a magyar múzeumi rendszerben. Nem tudott tehát kialakulni például a német szabályozáshoz hasonló, **független intézményi struktúra, megvalósítva a „Bodendenkmalpflege” és „Museum” külön-külön hálózati rendszerét,** s így a régészeti örökségvédelemnek ezt a két módszertani szempontból, valamint tér- és időbeli dimenziókban eltérő „műfajait” nem sikerült elválasztani.

Noha a felgyorsult útfejlesztéseket megelőző régészeti feltárások komoly szakmai kihívást jelentettek, de rendkívüli pénzügyi bevételi forrásokat is nyújtottak az illetékes hazai múzeumok számára. A nagyfelületű ásatások jogi hátterét ál-

talánosságban szabályozó kezdeti törvények többek között a beruházások legalább 9 ezrelékét garantálták a mentő régészeti programok költségvetési kereteihez. Ez a ráfordítás a későbbiekben egyes útszakaszoknál a 4–5%-os arányt is elérte, de a legnagyobb probléma ezzel kapcsolatban mégiscsak az volt, hogy **a régészeti tevékenységek valóságos bekerülési költségei nem voltak előre tervezhetők a beruházók számára,** ezért azt az európai pályázatok keretében nem is lehetett elszámolni. Ez a tény meglehetősen irritáló lehetett olyan közegben, ahol többek között a kórházak életmentő tevékenysége határozott költségvetési keretszámok közepette valósult meg. Mindemellett a gyorsforgalmi utak nagy volumenű régészeti munkálatai nem egyformán érintették a különböző megyéket, volt, ahol 1 millió m² kiterjedést meghaladó felület került feltárássra, másutt pedig csak néhány tízezer m² nagyságú területen volt kutatás. Ebből következően az egyes megyék múzeumfejlesztésre fordítható, autópálya ásatásokból származó bevételi forrásai meglehetősen egyenlőtlenül oszlottak meg országos összehasonlításban.

A régészeti lelőhely sajátos jogi értelmezése az 1990-es évek elejétől erős inspirációt jelentett a magyar régészet számára a régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika és prediktív modellezés új módszereinek hazai alkalmazására. Sajnos történetileg a magyar régészet olyan topográfiai koncepcióban kezdett el dolgozni az 1960-as évektől, amelyek alapvetően közigazgatási (települési, járási, megyei) egységekben valósultak meg. Végeredményben ezek egymástól nagy távolságra levő régiók foltjaiban, csak az ország területének közel 11%-áról tudtak lelőhelyeloszlást nyújtani az 1990-es évek végéig.

A rendszerváltástól nagy léptéket öltő gyorsforgalmi utak építése és egyéb infrastrukturális beruházások ezzel szemben alapvetően nyomvonalas térbeliséget mutattak. Az Európai Unió által kidolgozott hosszú távú infrastrukturális fejlesztési tervek a jövőre nézve is ilyen kommunikációs, kapcsolati hálózatban gondolkodnak. Valahogy a magyar régészet nem ismerte fel időben az így jelentkező szakmai kihívást, s önmagától nem kezdte el a régészeti topográfia terepi adatgyűjtését a nyomvonalak rendszeréhez illeszkedően átalakítani. Ilyen módon úgy tűnhetett, mintha a magyar régészet nem venné figyelembe a gazdasági erőfeszítések országos erővonalait.

Az egyre szisztematikusabb lelőhely-diagnosztika akkor érte volna el tervezett végső célját Magyarországon, ha annak nyomán a lokalizált lelőhelyeket illetően bizonyos **szelektív, fontossági sorrendet figyelembe vevő feltárási stratégia** is megvalósulhatott volna. Ez azonban az érintett múzeumi szereplők ellentétes állásfoglalása következtében nem válhatott országos gyakorlattá. Ehelyett a minden azonosított lelőhelyet érintő, „faltól falig feltárunk” elv érvényesült, azaz a magyar régészet akkori döntéshozói a várhatóan feltárt négyzetméter mennyiségeket igyekeztek maximalizálni, s ezzel a kalkulálható bevételeket garantálni. A régészeti lelőhelyeket érintő fontossági hangsúlyok hiánya azt is eredményezte, hogy a **behatóbb multidiszciplináris vizsgálatokra a legtöbb feltárt lelőhely esetében nem maradt pénzügyi forrás** (antropológiai, archaeozoológiai, radiokarbon,

izotópok stb.). Mára nyilvánvaló, hogy a feltétlen feltárandó, részben feltárandó és építés közben figyelendő lelőhely-kategóriák mellett nem feltétlen ördögtől való az elfedendők, azaz a jövőnek megtartandók sem.

Némiképp a válogatás nélkül, „demokratikus” alapelvek szerint feltárt lelőhelyek következtében hatalmas mennyiségű régészeti forrásanyag látott napvilágot az utóbbi 20 évben Magyarországon. Nyilvánvaló, hogy **az országos raktárkapacitás fejlesztése nem tudott lépést tartani ezzel az ütemmel**, annak ellenére sem, hogy 2007 és 2010 között Budapesten, a Daróczi úton, korábban soha nem látott nagyságú raktárbázis létesült. Ráadásul nem csupán a raktározás kérdése vált problematikusná, de még inkább a napvilágot látott régészeti forrásanyag feldolgozása, közlése szakmai, valamint népszerűsítő kiállításokon történő megismertetése mutatott és mutat komoly lemaradásokat.

A korábbi törvényi szabályozás nehézségei / The problems with earlier legislation

A régészeti örökséget illető eddig komplex megközelítések rendszerében alapvető feszültség jelentkezett a föld alatt található lelőhelyek, leletek és a felszín feletti beruházók, fejlesztők között. Továbbra sem megoldott a régészeti lelőhely olyan alanyi definíciója, amely a föld alatt rejlő olaj- és gázvagyonhoz hasonlóan, nem az ismert vagy ismeretlen kategóriákra épül! A föld alatt található régészeti leletek az esetleges feltárások előtt egységes állami tulajdonban vannak, az ásatással felszínre hozott leletek azonban különböző tulajdonformákba mennek át (állami, önkormányzati), ami az egységes örökségvédelmi kezelést nehezíti.

Sokszor visszatérő vitapont volt az is, hogy milyen intézményrendszer végezze a régészeti lelőhelyek diagnosztizálását, ki végezze a szükségessé váló feltárásokat, hogyan történjen a régészeti forrásanyag tisztítása, restaurálása és elsődleges nyilvántartása, továbbá ki és milyen léptékben finanszírozza ezeket a munkákat? Ugyanilyen lényeges a végleges raktározás, a múzeumi bemutatás, átörökítés, közokultúrába való integrálás kérdése.

Beruházók és a régészeti örökség Magyarországon / Business investments and archaeological heritage in Hungary

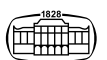
Világos európai tapasztalat, hogy **a beruházók és építők** mindenütt egy **előre kiszámítható és költségeiben világosan tervezhető régészeti örökségvédelmi szabályozásban érdekeltek**, ahol a föld alatt ismert és ismeretlen lelőhelyek, vagy teljesen üres helyszínek esetlegességei nem okoznak gazdaságilag feloldhatatlan esélyegyenlőtlenségeket a gyakorlati földmunkák megvalósulása során. Ráadásul potenciálisan minden állampolgár beruházó-építőnek számít, így ez a probléma mindenütt országos léptékű megfontolást igényel. Ez nyilvánvalóan sürgeti egy olyan rendszerelvű **örökségvédelmi szabályozás újragondolását**, amely az egész

komplex rendszert a maga dinamikus együttesében igyekszik **az európai tapasztalatok figyelembevételével kezelni**.

A magyarországi régészeti lelőhelyekhez kapcsolódó megelőző feltárások finansiális hátterét jelentő törvényi szabályozás a magyarországi beruházókat akaraton kívül két nagy csoportra osztja: egyrészt azokra, akiknek a szándékolt munkaterületén lokalizált lelőhely fordul elő, őket sújtja az ásatási költség, másrészt azokra, akiknél pedig nincs lelőhely, s akiket ez a véletlen helyzet felment minden örökségvédelmi kötelezettség alól. Ráadásul „a szennyező fizet” elvre való hivatkozás a beruházók, fejlesztők azon részét, amelyik ismert lelőhelyekkel kerül kapcsolatba, bizonyos mértékben megbélyegezte. (Mai körülmények között valószínűleg az egykori „nagyberuházó” Széchenyi István volna az egyik legnagyobb „régészeti szennyező” ma Magyarországon!) Szükséges lenne más alapokon újragondolni, hogyan lehetne a beruházókat a „szennyezők” helyett a nemzeti kulturális örökség aktív támogatóivá tenni.

Javaslatok a régészeti örökségvédelem új finanszírozási alapelveihez / Proposal for a new model of funding archaeological heritage protection

1. A teljesség igénye nélkül kiemelt „kutatástörténeti események”, konfliktusok, véleményünk szerint felvillantják az utóbbi húsz év régészeti örökségével kapcsolatos problémák egyre szerteágazóbb összefüggéseit. Mindezt **egy merőben új alapelveken nyugvó örökségvédelmi törvény** keretein belül lehetne a jövőben feloldani. Egy új jogi megközelítésben elsődleges szerepet kellene játszania a **nemzeti közteherviselésnek** a kulturális örökség megóvásában, tovább hagyományozásának megvalósításában. Ennek során minden magyarországi beruházó között **a beruházás léptékével arányosan és előre kalkulálhatóan** gondolnánk megosztani a földben rejlő régészeti örökség mentésének, megóvásának költségét, függetlenül attól, hogy az érintett földterületek, tervezett létesítmények helyszínén van-e, vagy nincs régészeti lelőhely. (Nyilván a speciális esetek egyedi szakmai mérlegelést igényelnének.) Mindez egy **általános, és a korábban alapként tekintett 9 ezreléknél vagy 1 százaléknál jóval alacsonyabb összegű adó vagy illeték** befizetésével kerülne megváltásra minden magyarországi beruházó részéről. Az így befolyó pénzügyi keretből központi szervezésben és intézményesen valósíthatná meg az állam Magyarország teljes területén a lelőhelyek felderítését, mentését, valamint a leletek raktározását és egységes információs rendszerbe való foglalását. A vázolt szervezésben a beruházások és a régészeti feladatellátás finanszírozása, azok ütemezése világosan elválasztható volna egymástól (3. kép).
2. Az eltelt időszak lényeges tanulsága, hogy **a magyar múzeumok finanszírozási ügyét, s velük a nemzeti kulturális örökség hosszú távú megóvását kívánatos volna elválasztani** a mindenkori mentő feltárások aktuális kihívásaitól s ezek pénzügyi környezetétől. Logisztikai alapon

az is egyszerűen belátható, hogy az európai és az országos nagyberuházások léptékére a magyar régészetnek is csak országos szervezetszerű keretekben és ilyen hatókörű intézményrendszerrel lehet megfelelő áttekintésű válaszokat találnia. A Magyar Nemzeti Múzeum hosszú távon alkalmas egy országos léptékű, de német mintára önállóan működő „Bodendenkmalpflege” **hálózat üzemeltetésére**. Ezzel párhuzamosan a **Magyar Nemzeti Múzeum lehetne az a természetes kapocs** is, amely összekötné a megelőző feltárások országos szervezetét és a magyar múzeumi hálózat rendszerét. A Magyar Nemzeti Múzeumnak ugyanakkor törvényes lehetőséget kellene biztosítani, hogy országos hatókörű régészeti mentő tevékenységébe, az erősen hullámzó mennyiségű feladatok miatt, a területileg illetékes múzeumi szervezeteket, egyetemeket és speciális magánvállalkozásokat is bevonjon. A hivatalos múzeumi intézményeknek a független régészeti feladatellátó vállalkozásokkal történő tisztességes versenyeztetése, annak gazdasági alapelve még jól is működhetne Magyarországon, ha a részt vevő felek azonos versenyhelyzete biztosítható lenne. Ez az, ami pillanatnyilag nem áll és J.-P. Demoule legutóbbi összegzése szerint Európa más területein is problematikusnak minősíthető a „Preventive Archaeology” adott keretei között.

3. A Magyar Nemzeti Múzeum keretei között már kifejlesztett egységes **lelőhely- és leletnyilvántartó információs rendszer**, az „Ariadne adatbázis” **jól működő alapja** lehetne egy jövőbeli országos régészeti nyilvántartó rendszernek, amely az országos régészeti lelőhely-diagnosztika adatbázisával is össze lenne kapcsolva.
4. **Az országos hatókörű és független régészeti lelőhely diagnosztikát megvalósító intézmény mára kialakult a Várkapitányság Nonprofit Zrt. hivatalos keretei között.** Az itteni technikai rendszer, illetve szakembercsoport alkalmas arra, hogy a Magyarországon tervezett nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti érintettséget hosszú távon és előre vizsgálja, valamint a szükséges előzetes hatástanulmányokat szolgáltassa.
5. A régészeti diagnosztika, illetve előzetes hatástanulmány alapján egy **kibővített jogkörű Ásatási Bizottságnak** kellene felvállalnia azt a szakmai felelősséget, hogy a nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárási stratégiát meghatározza, tehát a teljes felületű, a részleges, építés alatt figyelendő, illetve elfedésre javasolt régészeti lelőhelyek körét kijelölje.
6. A régészeti leletek egyszeri költségtérítéssel, múzeumban való elhelyezése nem oldja meg a raktározás, megőrzés, átörökítés hosszú távú feladatait. **Az egységes állami tulajdonú leletekről, a nemzeti kulturális örökségről az állami költségvetésben előre tervezve, évről évre normatív alapon kellene gondoskodni**, ez a mód inspirálná a múzeumokat a régészeti leletek leltározására, feldolgozására. Egy ilyen reménybeli országos hálózatban a különböző szintű múzeumok, kiállítóhelyek stb. csupán felelős használói volnának az egységes kulturális örökségnek, s egymás felé semmiféle pénzügyi elszámolást nem kezdeményezhetnének az egyes tárgyi emlékek kiállítási célú mozgásával kapcsolatban.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOS VIZSGÁLATOK / SCIENTIFIC ANALYSES

A régészetben egyre nagyobb teret kapnak a több tudományt érintő természettudományos multidiszciplináris vizsgálatok. *A természettudományos kutatások fejlődése új perspektívákat nyitott a régészet számára.* Az újabban elérhető természettudományos laborvizsgálatoknak köszönhetően a meglévő és újonnan feltárt leletekből nyerhető *információk mennyisége exponenciálisan megnövekedett.* Mára az új természettudományos kutatások a kő-, a kerámia- és a fémvizsgálatok mellett kiemelkedő eredmények felmutatására képesek a „bioarcheológia” és környezetrégészet megannyi területén. Jelentőségét és társadalmi relevanciáját illetően kiemelkedik az archeogenetikai vizsgálatok területe, amely eredményeinek felhasználásával a régészet a magyar társadalom számára alapvető történeti-népesedési kérdések megválaszolására is képes. Komoly potenciál rejlik a meglévő hazai tudományos műhelyek együttműködésének ösztönzésében (4. kép).

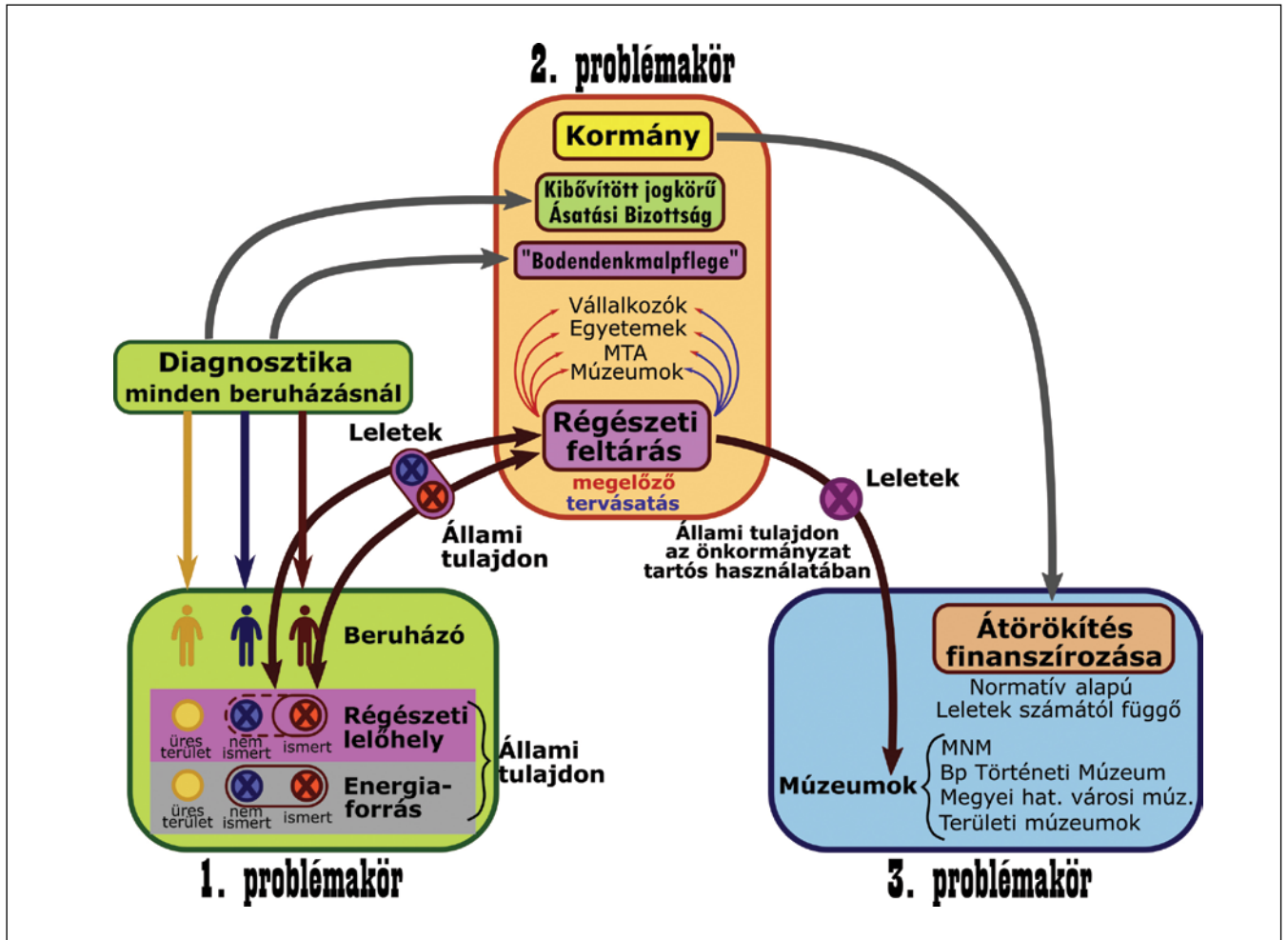
Központi Archaeometriai Labor kiépítése / Creation of a central archaeometry laboratory

A régészet területén eddig nem valósult meg a természettudományos vizsgálatokra használt **eszközök, laboratóriumok, fejlesztések összehangolt beszerzése és kiépítése**. Látva a különböző területi és országos múzeumi szervezetek technikai fejlesztéseit, számos párhuzamos beruházás tapasztalható Magyarországon. Ennek oka elsősorban nem az intézmények önzésében rejlik, hanem az általuk egyedi és kivételes módon elérhető pénzforrások felhasználásában. A hazai régészet érdeke egy **régészetre specializálódott központi műszerpark létrehozása**, laboratórium felállítása, amelyben reális áron, egyszerre tudná kiszolgálni a helyi és a központi igényeket is, továbbá hosszán fenntartható szolgáltatást garantálna (pl. anyagösszetétel-meghatározás, röntgen, petrográfiai vizsgálat stb.). Ugyanez volna javasolható **egy központi térinformatikai rendszerrel** kapcsolatban is. Egy ilyen központi laboratóriumnak alkalmaznia **kell a régészettel szoros kapcsolatban lévő természettudományokkal foglalkozó szakembereket** (pl.: az archaeobotanika, dendrokronológia, archeozoológia, petroarcheológia, geoarcheológia területéről).

Ma hiányoznak, vagy alig vannak olyan szakemberek, akik célzottan környezetrégészeti kutatásokat folytatnának. Különösen nagy a hiány az archaeobotanikusok, így az általuk vizsgálható leletanyagok feldolgozása esetében. Ma még nem vált rutinná a földminták vizsgálata, így minden ásatás esetében hatalmas mennyiségű információ veszik el. A hatalmas mennyiségű feltárt és feldolgozásra váró emberi maradványhoz képest túl kevés ma az alkalmazásban lévő fizikai antropológiai kutatásokat folytató szakember. Ennek elsősorban személyi okai vannak, kevés az utánpótlás, akik pedig ilyen szakképesítést szereztek, azokat a fennálló intézményrendszer általában nem tudta tartósan foglalkoztatni.

3. kép. Javaslat a régészeti örökségvédelem új finanszírozási alapelveihez (tervezte: Raczy Pál, összeállította: Füzesi András)

Fig. 3. Proposal for a new model of funding archaeological heritage protection (concept: Pál Raczy, design: András Füzesi)

4. kép. Archaeometriai Laboratórium, Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság (fotó: Kreiter Attila)

Fig. 4. Archaeometry Laboratory, Directorate of Archaeological Heritage Protection, Hungarian National Museum (photo: Attila Kreiter)

Szerencsés lenne, ha a régészeti örökség részét képező dendrokronológiai minták beletárolva gyűjteménybe kerülnének, és egy online felületen elérhető lenne az eddigi vizsgálatok eredménye.

Szükség lenne az intézményesített együttműködés olyan természettudományos kutatóhelyekkel, ahol a nagyobb infrastruktúrát igénylő, de a régészetben ma már döntő fontosságú természettudományos vizsgálatok elvégezhetőek lennének (ELKH és az egyetemek laboratóriumai).

Egy központi labor felállítása indokolt Budapesten teljes vizsgálati spektrummal, és esetleg egy másik vidéki városban, mindkét esetben az egyetemi természettudományos labor kapacitásokhoz igazodva. El kell kerülni a párhuzamos beruházásokat, fejlesztéseket, és az a cél, hogy az egyes laborok tevékenységei egymást egészítsék ki. A természettudományos vizsgálatokat háromszintű rendszerben érdemes tervezni:

1. A nagyobb intézményeknél legyen mikroszkópi és mintaelőkészítő háttér (archeobotanika, talajmikromorfológia, archeozoológia, antropológia, petrográfia).
2. Régészeti, geo- és biotudományi háttérű összekapcsolt közepes labor-clusterek, pl. Raman-spektroszkópia és/vagy elektron-mikroszkópia, TL-labor, geomorfológiai labor, biorégészeti (ember/állat/pollen/növénymaradvány és dendrokronológia) laborok stb. (egy ilyen egy ELTE BTK–TTK *cluster*-ben már össze lehetne rakni).
3. Nagy értékű csúcslaborok bővítése, illetve együttműködés: egyrészt a fizikatudományi háttérű egyedi berendezések kapacitásának bővítésével, régészek bevonásával (ELKH ATOMKI, Energiatudományi Intézet) ^{14}C , izotóprégészet, PGAA stb., másrészt a meglévő genetikai labor (ELKH BTK) fejlesztésével.
4. Az archeometriai kapacitás bővítésénél meg kell jelölni azokat a területeket, amelyek fejlesztése a hazai körülmények között hatékonyan megvalósítható, és azokat, amelyek a nagy labor- és költségigények miatt csak külföldön végezhetőek (pl. Str izotóp vizsgálatok). Kívánatos a hazai molekuláris biológiai és izotópvizsgálat lehetőségének kiépítése (lehetőséges partner az ELKH CSFK Földtani és Geokémiai Kutatóintézete, az ELKH ATOMKI (HEKAL-Debrecen, Izotóptech Zrt.).
5. Kialakítható kooperáció az ELKH kutatóintézeteivel, az egyetemi Természettudományi Karok intézeteivel és tanszékeivel. Az intézetek hivatalos hálózata szolgálhatná ki a nagy régészeti programokat.
6. Szükséges lenne főállású archeobotanikus, petrográfus és dendrokronológiai, geomorfológiai, talaj-mikromorfológiával foglalkozó szakemberek alkalmazása. A fizikai antropológus, archeozoológus kapacitás jelentős bővítése is elengedhetetlennek látszik.
7. A restaurátorkapacitás bővítése is szintén nagyon fontos volna, a hagyományos lehetőségeken túl megoldva az ásatásokon előkerülő szerves anyagok (fa, textilek, növényi maradványok, ételmaradványok) kezelését, konzerválását.

A biorégészet olyan multidiszciplináris kutatások együttese (archeogenetika, antropológia, geokémiai-izotóp, lipid vizsgálatok, geológia, archeozoológia, archeobotanika, statisztika, informatika stb.), ahol emberi és egyéb szerves

maradványokon végzett biológiai, kémiai és egyéb vizsgálatok alkalmazásával rekonstruálható az egykori népesség, annak életkörülményei és társadalmi viszonyai.

Összességében óriási a lemaradásunk az olyan már hagyományosnak mondható szakterület vizsgálati terén is, mint az antropológia, archaeozoológia és az archaeobotanika. Ezek nélkül igen sok alapvető kérdést sem tudunk megválaszolni, azokról az újabb módszertani megközelítésekről nem is beszélve, melyek segítenének választ adni a „nagy emberi és történelmi kérdésekre”.

Archaeogenetikai kutatások / Archaeogenetic research

A régészeti genetika bármely örökítőanyaggal bíró szerves maradvány vizsgálatával foglalkozhat. A hazai archaeogenetikai kutatások fő csapásiránya révén a történelmi korok emberéről nyert biológiai információk az értelmezés új szintjét teszik lehetővé a komplex kulturális, fizikai antropológiai, nyelvi és társadalmi vizsgálatok keretében. A történelmi folyamatok biológiai hátterének kutatására a népek olvasztótegyelének tekinthető Kárpát-medencében (köszönhetően az intenzív régészeti feltárásoknak) nagy mennyiségű leletanyag áll rendelkezésre. E biológiai örökség védelme érdekében különös figyelemmel kell eljárni az ásatások és a leletanyag tárolása során a mintavételek esetében, és be kell tartani az érvényben lévő hazai törvényeket, szabályzatokat és szakmai protokollokat. **Archaeogenetikai vizsgálat, mintavétel csak megfelelő régészeti, történelmi, társadalomtörténelmi kérdésfeltevés alapján kezdeményezhető, amely elengedhetetlené teszi a régész, történész, antropológus és genetikus szoros együttműködését.** Ugyanakkor törekedni kell arra is, hogy az önálló kutatói és a kutatóintézeti érdekek lehetőleg ne vezessenek párhuzamos kimenetű, azonos tematikájú kutatásokhoz, amelyek a biológiai örökség aránytalan mértékű roncsolásával járhatnak (5. kép 1–2).

A magyarországi archaeogenetikai kutatás elsődleges érdeke, hogy a nemzetközi trendekkel lépést tartva fejlődjön, és bekerüljön, illetve benne maradjon az élvonalbeli nemzetközi kutatásokban. **Az interdiszciplináris összefogások mentén kidolgozott nemzetközi szakmai etikai normák követése alapvető feltétel a hazai kutatások nemzetközi beágyazottságának megteremtéséhez.** A hazai laboratóriumok kialakításának és bővítésének megvannak az észszerű határai. Bizonyos munkafázisokat (mint teljes genom szekvenálást) érdemesebb költséghatékony módon szolgáltató cégek vagy kutatóintézetekhez, egyetemekhez kapcsolódó „core facility” egységek igénybevitelével elvégezni, gyenge kihasználtságú saját gépparkok kialakítása helyett. Az élvonalbeli kutatásokhoz a hazai labor kapacitás- és műszerbővítés még önmagában nem elegendő. A szakterület rohamos fejlődése, a gyors technológiai elvülés és informatikai módszertani fejlődés miatt a **hazai archaeogenetikai kutatás lépéskényszerbe kerülve a szükséges know-how-t külföldről kell, hogy megszerezze.** Ez az archeogenetikai tudás folyamatosan bővül, különösen a bioinformatikai és biostatistikai elemzések lehetőségei terén.

5. kép. Genetikai mintavétel, a sziklacsont kiemelése (1), és mintaelő-készítés (2) az ELKH BTK Archeogenomikai Intézetében (fotó: Mende Balázs Gusztáv)

Fig. 5. Genetic sampling, removing the petrous part of the temporal bone (1) and preparation of the sample (2) in the Institute of Archaeogenomic of the Research Centre for the Humanities, Eötvös Loránd Research Network (photo: Balázs Gusztáv Mende)

Megoldást jelent a változásokra gyorsabban reagálni képes, esetleg a változásokat előidéző **nemzetközi partnerekkel történő rendszeres együttműködés**, folyamatos tapasztalatcsere megvalósítása. A nemzetközi munkamegosztásban folyó együttműködések keretein belül teremődik meg a hazai kutatók számára a lehetőség a legújabb kutatási módszerek elsajátítására és alkalmazására, a nemzetközi trendekkel való lépéstartásra, a teljes genomok minél részletesebb és tartalmasabb vizsgálatára. A külföldi partnerekkel kialakítandó kooperáció vonatkozhat a minták, a vizsgálati eredmények és a kutatási módszerek megosztására egyaránt. Bizonyos vizsgálati célterületekre (mint például talaj és környezeti DNS vagy a humán kórokozók örökítőanyagának kutatása) specializálódott laboratóriumokkal való **együttműködések az archeogenetika tágabb lehetőségeit kihasználó szinergikus kutatásokhoz vezethetnek**. A biológiai maradványok mind teljesebb körű vizsgálata az emberiség múltjának részletes és összetett megismeréséhez vezet. A komplex genetikai adatokat a hazai és külföldi genetikusok és bioinformatikusok közösen értékelik a régészeti lelőhelyeket feldolgozó régész és antropológus kollégákkal, mely munkák a szakmát és a társadalmat is közelebb viszik a Kárpát-medence népességei révén közös múltunk megismeréséhez.

TEMATIKUS KUTATÁSOK, TERVÁSATÁSOK / THEMATIC RESEARCH, RESEARCH EXCAVATIONS

A régészeti tevékenységet végző múzeumi, egyetemi és tudományos intézmények a megelőző feltárások mellett tudományos program alapján végzik a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek szisztematikus feltárását, amelyekre az elmúlt évtizedben a régészeti ásatásokra fordított összeg csupán néhány százaléka jutott.

Néhány kivételtől eltekintve ma Magyarországon alig van **lehetőség jelentős tudományos tervásatások kezdeményezésére**. Az elmúlt időszakban kevés kivételtől eltekintve (pl. Zalavár, Brigetio), a nagyobb tervásatások, vagy a hozzájuk kapcsolódó természettudományos vizsgálatok „külföldi tőke” bevonásával valósulhattak csak meg (Keszthely, Szólád, Alsónyék). Hazai intézményi források nem állnak rendelkezésre, az NKA támogatások rosszul időzítettek, rendszertelenek, nem építhető rájuk hosszú távú kutatási program.

Eközben a külföldi intézetek folyamatosan ostromolják magyar partnereiket és pénzt ajánlanak tudományos együttműködésre. A **hazai régészetszadalmában megvan az a potenciál, hogy nemzetközi szinten versenyképes kutatási projekteket alkossanak és irányítsanak**. Az ország területe számos történelmi korszakban meghatározó jelentőségű volt, hiszen a Közép-Duna-medence összekötő kapcsot képez Dél-, Kelet-, Nyugat- és Észak-Európa között. Ennek köszönhetően nemzetközi szinten is nagy érdeklődésre tart számot a térség kutatása, de a súlyos alulfinanszírozottság miatt alig van magyar régészek által irányított kutatási program.

A régészeti pályázati lehetőségek igen korlátozottak, és csak rövid távú programok finanszírozására alkalmasak (NKA, NKFIH). Szükség lenne olyan támogatási háttérre, ami nemcsak a nemzetközi versenyképességet növeli, hanem képessé teszi a magyar régészetet arra, hogy **nagyobb léptékű tudományos programokban** gondolkodhasson

A cél a társadalmi és kultúrpolitikai igényeknek megfelelő kutatási irányok kijelölése, amelyek biztosítják a régészeti kutatások módszertani megújulását, támogatják az innovációt, az inter- és multidiszciplinaritást és a régészeti adatok számszerűsítésében és modellezésében rejlő lehetőségek kiaknázását.

Kívánatos lenne a magyar régészek támogatása annak érdekében, hogy tudományos együttműködés keretében Európa és Ázsia több országában végezzenek régészeti tervadásokat. Különösen fontos a határon túli magyar emlékek feltárásának támogatása. Kívánatos volna a már folyó külföldi ásatások további támogatása, feldolgozásuk és publikálásuk elősegítése (Oroszország, Egyiptom, Irak, Szíria, Közel-Kelet). Ezek az együttműködések nemcsak a magyar régészet nemzetközi elismertségét erősítik, de **az adott régióban hatékonyan támogatják Magyarország diplomáciai és gazdasági jelenlétét** is.

A hazai régészet tudományos prioritásai jól körvonalazhatók, és jól beilleszthetők a Kárpát-medence történetének megismerésébe és a magyarságkutatás tematikájába, különösen annak fényében, hogy az ország területének a honfoglalás előtti története („Vértesszőlőstől Pusztaszerig”) a nemzeti múlt szerves részét képezi:

Őskori régészet / Prehistoric archaeology

Az őskori népesség és településrendszer kutatása alapvető információkat ad a migrációról, tájhasználatról, a nyersanyagforrások eléréséért folytatott küzdelemről, a Kárpát-medence ökológiai viszonyairól. A ma embere számára is fontos kérdés, hogy mit tanulhatunk az ősi társadalmaktól, ember és környezet kapcsolatáról? Miért és hogyan hasznosították a különböző populációk a Kárpát-medence egyes tájait, hogyan reagáltak környezeti és társadalmi krízisekre? A közösségek kommunikációja, kapcsolati hálói meghatározták azt, hogy az információ, tudás, eszmék vagy akár betegségek hogyan terjedtek, hogyan kerültek továbbadásra. Ennek vizsgálatából a mai társadalmi problémákra is reflektálhatunk.

Témák:

- A betelepülő embercsoportoknak, közösségeknek a Kárpát-medence sajátos környezeti-klimatikus viszonyaihoz való alkalmazkodási módjainak kutatása
- Ember és táj, ember és környezet kapcsolata az őskorban, a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás diakronikus változásainak komplex multidiszciplináris kutatása
- Rituális tájak az őskori Kárpát-medencében
- A Kárpát-medence belső területei és a Kárpátokon kívüli területek közötti kapcsolatrendszerek kutatása
- Krízisek, válságok és kezelésük a Kárpát-medence őskori közösségeiben

- A tanulási, tanítási folyamatok komplex multidiszciplináris kutatása
- Bioszociális régészeti kutatások aaz őskori népességen
- A fémművesség kezdetének kutatása (a réz, a rézötvözetek és a vas használata)

Ókori régészet / Archaeology of the antique world

Az ókor szellemi és anyagi műveltsége Európa meghatározó kulturális öröksége. Ezért a régészeti kutatások kiterjednek az ókori Görögország és Itália, a kelták, valamint a római császárkor történetének és régészetének kutatására, különös tekintettel Pannonia provinciára. A pannoniai római kori népesség (temetkezések), infrastruktúra (út- és településhálózat), közigazgatás-, vallás-, művészet-, hadtörténet és gazdálkodás kutatása a Római Birodalom egészére történő kitekintéssel nyer értelmet. Fontos lenne az egyes anyagcsoportok (kerámia, bronzplasztika, ékszerek, építészeti emlékek) korszerű vizsgálatához szükséges pénzügyi keretek folyamatos biztosítása. A pannoniai városok és úthálózatuk a középkorig meghatározták a településhálózat fejlődését. Néhány lelőhely kutatása (Keszthely, Tác/Gorsium) új eredményeket ígér az antik kulturális hagyományok, a gazdálkodás (pl. szőlőművelés), a kereszténység terjedése és a késő antik kultúrtáj átalakulása tekintetében (6. kép; 11. kép).

Témák:

- Pannonia provincia népességének eredete, tagozódása és kulturális hagyományai
- Pannonia városi és vidéki településtörténete
- A római *limes* pannoniai szakaszának kutatása (pl. Aquincum, Dunakanyar, Lussonium stb.)
- Brigetio legiotáborának, katonavárosának és polgári településének régészeti kutatása
- Késő antik erődök, villák kutatása (Keszthely-Fenekpuszta, Tác-Gorsium)

Népvándorlás kori régészet / Migration-period archaeology

A mai Európa etnikai és kulturális képe alapvetően a népvándorlás korban alakult ki, s ezért e korszak kutatásának a nemzeti identitás szempontjából alapvető jelentősége van. A Kárpát-medence népvándorlás kora időben a Kr. utáni I. évezredre terjed ki (mert ide soroljuk a római császárkori barbárok időszakát is). A korszak fő kulturális jelenségei a migráció, a különböző eredetű keleti, északi, nyugati és helyi népek találkozása, kulturális keveredése és együttélése. A Kárpát-medencébe telepedett népek megismerkedtek a késő ókori, mediterrán hagyományokkal, a kereszténységgel, és önálló hatalmi központokat hoztak létre. A késő antik és germán hagyomány mellett meghatározó a keleti sztyeppei népek (hunok, avarok, magyarok) eurázsiai távlatokba mutató kulturális öröksége. Nagy kihívást jelent a különböző kulturális elemek azonosítása, a népesség tagozódásának, életmódjának, gazdálkodásának, letelepedésének, európai

6. kép. Nyílt nap Brigetióban a katonai tábor ásátásán 2021 augusztusában (fotó: Szabó Melinda)

Fig. 6. Open day at the excavation of the Roman military fort in Brigetio in August 2021 (photo: Melinda Szabó)

beilleszkedésének gyakran természettudományos módszereket is igénylő vizsgálata.

Témák:

- A népvándorlás kori helyi és betelepülő népek együttélésének, életmódjának, biológiai állapotának és kulturális jellemzőinek kutatása (betegségek, izotópok, DNS)
- A népesség társadalmi tagozódása és a településstruktúra átalakulása a hun és germán korban
- Az avarság eredetének, a településhálózat kiépülésének és a területi védelmi rendszerének régészeti kutatása
- Az avar továbbélés kutatása
- A honfoglaló magyarság eredetének és kulturális és társadalmi csoportjainak kutatása
- A honfoglalás kori településhálózat kutatása
- Népvándorlás kori rítusok kutatása

Középkori és kora újkori régészet / Medieval and Early Modern Age archaeology

A középkori és a kora újkori régészet (a keresztény magyar állam alapításától, az 1000. évtől II. József haláláig, 1790-ig tartó időszak) az összes kutatott korszak közül a legközvetlenebbül kapcsolódik a mai magyar társadalomhoz. E korszak

megnyilvánul számtalan várban és várrombban, kolostorban és középkori templomban, főúri kastélyokban és köznemesi kúriákban. Ennek megfelelően a középkori és kora újkori régészet – a klasszikus történetírás mellett – alapvető módszer a nemzeti múlt és a Magyar Királyság összes népének megismeréséhez. Nemcsak az álló, látványos épületekre szűkítve, hanem a rejtett, az írásos forrásokból alig megismerhető mindennapi életre, anyagi kultúrára vagy akár az étkezési szokásokra, sőt, a túlvilági hiedelmekre is kiterjedve.

Természetesen a korszak kutatása nem működhet a hagyományos történettudományi eszközök, az írott és képi források feltárása, értékelése és a régészeti eredményekkel történő összevetése nélkül. Mindezek segítségével a középkori és kora újkori régészet nemcsak pusztán megjeleníti az adott korszakok hagyatékát, de közvetlen kapcsolatot szolgáltat a néprajz által kutatott időszak és napjaink világához. Fontos kiemelni, hogy a mai társadalmi és gazdasági folyamatok mind a középkorban gyökereznek, a tendenciák legjobban csak ilyen, nagy ívű távlatokban vizsgálhatók, nem ritkán segítséget nyújtva a modern kor kihívásainak megoldásához. A középkori és kora újkori régészeti kutatások, átlépve a mai határvonalakon, minden esetben az egykori Magyar Királyság területén folynak, mintaszerű együttműködést építve ki szlovákiai, romániai és ukrain szakemberekkel és intézményekkel.

Témák:

- A pálos rend hagyatékának kutatása
- A középkori főúri udvarok anyagi kultúrája
- A középkori várak kutatása
- A középkori városi kultúra kutatása
- A középkori környezet, klíma és táj változásai
- Az Árpád-kori települési rendszer kutatása
- Az Árpád-kori földvárak és a védelmi rendszer kutatása

**Nemzetközi kooperációban megvalósuló,
szélesebb földrajzi területeket is érintő
tematikus régészeti kutatások /
Thematic archaeological research
in international cooperation covering
wider geographical areas**

A magyarországi régészsképzés egyik fontos dimenzióját valósítják meg a Magyarországgal szomszédos, de Kárpát-medencén belüli, valamint annak keretein messze túllépő, a helyi régészeti témakörök léptékeit meghaladó, egyetemek és kutatóintézetek közötti nemzetközi kutatási-oktatási együttműködések. Ilyen kezdeményezéseknek komoly előzményei vannak Magyarországon, s ezek jövőbeli hangsúlyos folytatása rendkívül fontosnak ítéltető. A múltbeli példák között említhetők a „Bibracte” (francia–magyar), az „Upper Tisza Project” (angol–magyar), a „The lithic raw material sources and interregional human contacts in the northern Carpathian regions” (lengyel–szlovák–magyar), továbbá az „Interreg Iron-Age-Danube” (osztrák–szlovák–szlovén–horvát–magyar), a „Margat” (szíriai–magyar), a „Culture 2000 – Légirégészet” (magyar–román/székelyföldi múzeumok) és a „A gombaszögi pálos kolostor” (szlovák–magyar) megvalósult programjai. Mindezekre további sikeres együttműködések építhetők, amint ezt az újabb „Le Paléolithique de la Hongrie” (francia–magyar), az „Újkőkori telkek és környezetük az Alsó-Tisza-vidéken Kr. e. 5000 és 4500 között” (német–magyar), „Borsod Region Bronze Age Settlements” és „Szólád-projekt” (német–magyar), a „Grd-i Tle-projekt” (iraki/kurd–magyar) (7. kép), a „Dwin” (iraki/kurd–magyar), a „Crac des Chevaliers” (szíriai–magyar), az „Orosz–Magyar Uráli Régészeti Expedíció” (orosz–magyar), a „Sztánai református templom feltárásai” (román–magyar), a „Nagymuzsaly” (ukrán–magyar) tematikus kutatásai is jól mutatják. Kiemelkedő jelentőségűnek ítéltető az az ERC-Synergy Grant által támogatott „Integrating genetic, archaeological and historical perspectives on Eastern Central Europe, 400–900 AD (HistoGenes)” című komplex régészeti–antropológiai–genetikai program, amelyik az európai léptéken is túlmutatva, amerikai–német–osztrák–magyar tudományos kooperációban valósul meg 2020-tól. Mindezek összességében olyan szakmai kereteket és folyamatos tudományos eszmecserék lehetőségét nyújtják, amelyek nem csupán a magyarországi régészeti kutatásokat helyezik nemzetközi kontextusba, de bizonyosan hozzájárulnak a magyarországi régészsképzés színvonalának jövőbeli emeléséhez.

**RÉGÉSZKÉPZÉS, UTÁNPÓTLÁS-NEVELÉS,
TOVÁBBKÉPZÉSEK / ARCHAEOLOGICAL
TRAINING, TRAINING THE NEXT GENERATION,
CONTINUING EDUCATION**

**A régészet oktatásának fejlesztése /
Potential innovations in archaeological training**

Tudományos értelemben a régészet régóta nem a történelem segéttudományaként működik Európában, hanem egy önálló diszciplína, amelynek saját kérdésfeltevései és módszertana van. Ennek a tudománynak az önálló volta különösen hangsúlyos a Kárpát-medence térségében, ahol a régészet az elmúlt másfél évszázadban a régió speciális viszonyaihoz alkalmazkodó, egyedi problémafelvetéseket megfogalmazó és az itteni viszonyokhoz illeszkedő módszert kidolgozó tudományággá alakult. **A régészsképzés egy olyan speciális tudományos tevékenységre felkészítő szak, ahol alapvető fontosságú a vizuális memória, a nyelvismeret, a terepi gyakorlatra való alkalmasság és az átlagon felüli motiváció.** Sokszor bizony nem a legjobb eredménnyel érettségizők a legalkalmasabbak e „tudományos küldetés” elsajátítására és élethivatásként való gyakorlására.

A régészet azon felsőoktatási területek közé tartozik, amelyek erőteljesen gyakorlatorientáltak. Régészeket terepi tapasztalat nélkül nem lehet felelősségteljesen a munkaerőpiacra bocsátani. Emiatt az évi kéthetes ásatási gyakorlat a képzési követelmények kiemelkedően fontos része.

A ma jelentkező régészhiány átmeneti, és kezelésére inkább a szakemberekkel jól ellátott képzési helyeken kellene a hallgatói létszámot időlegesen növelni, mintsem új képzési helyeket létesíteni.

Régészet szakon a tudósképzés keretében nemcsak oktatás, hanem elmélyült, nagyobb forrásigényű kutatás is folyik, **amihez kívánatos lenne az egyetemek bölcsészettudományi karain a „tudományos normatíva” visszaállítására a komplex kutatótevékenységre utaló magasabb (másfélése-res) szorzóval.**

A frissen végzett diplomás régészek sok esetben nem rendelkeznek a szükséges és elvárható digitális ismeretekkel, és hiányoznak a terepi munkatapasztalataik is. A hallgatók gyakorlati képzésének színvonalát terepi gyakorlatok és **„tanátások” (mint tudományos tervátások) indításának** finanszírozásával kellene emelni. Egyetemi hallgatók, kutatócsoportok BA, MA, PhD tanulmányok keretében bekapcsolódhatnak a leletanyagok feldolgozásába, a topográfiai munkálatokba. Ehhez szükség van az infrastrukturális háttér megteremtő (rajzoltatás, fotózás, archeometriai vizsgálatok) egyéni pályázati rendszerre (8. kép).

Ezen kívül ma már elengedhetetlen a régész gyakorlati képzés keretében az **informatikai területek fejlesztése** (térinformatikai és képfeldolgozó, statisztikai és szerkesztő szoftverek használata), valamint a fotózás és rajzolás, illetve a 3D képkötés tanítása, archeometria szakirányon mintaelőké-

7. kép. Grd-i Tle több ezer éves telljének magyar ásatása Iraki Kurdistanban 2019-ben (drónfelvétel: Fülöp Kristóf)

Fig. 7. Hungarian archaeological excavation of the many thousand years old tell settlement of Grd-i Tle in Iraqi Kurdistan in 2019 (drone photo: Kristóf Fülöp)

szítés, mikroszkóphasználat, amelyhez több oktató kell és oktatási célú labor kiépítése szükséges (gépek, költségvetés).

A BA, MA szakdolgozatot vagy PhD-értekezést készítő hallgatók számára nagy segítséget jelentene, ha az eszköz- és anyagigényes feldolgozásokhoz **pályázati formában támogatást** kaphatnának (restaurálás, rajzolás, fotózás, természet-tudományos vizsgálatok).

A képzési követelmények előírják ugyan a **tanátsatást mint kötelező nyári ásatási gyakorlatot**, és ennek szükségessége vitathatatlan, de ennek az oktatási költségekbe beépülő finanszírozása a korábbi minisztériumi kezdeményezések ellenére sem valósult meg. A leletmentő feltárások nem ideális színhelyei a tanátsatásnak, hiszen ott a feltárással fordítható szűkös idő szorításában magára a tanításra alig van mód. A nyugat-európai egyetemekhez hasonlóan szükséges lenne az ásatási gyakorlatok anyagi háttérének megteremtése, mert ily módon a gondosan kiválasztott tanátsatások tudományos **tervátások** keretében valósulhatnak meg egy-egy fontos hazai lelőhelyen.

A régészet népszerűsítése és társadalmi megbecsülésének növelése érdekében a régészeti oktatással érintett felsőoktatási intézményekben minden egyetemi hallgató számára elérhetővé kellene tenni a régészeti minor képzést, továbbá a régész szakképzésben MA szinten a régészeti örökség specia-

lizációt, ahogyan erre például az ELTE BTK Régészettudományi Intézetében is kezdeményezés történt.

A szakemberhiány csökkentésére szükséges lenne egy ösztöndíjrendszer kialakítása a különböző régész és természettudományos szakos hallgatók archeometriai irányú specializációjának támogatására.

Erősíteni kell a régészsképzés gyakorlati oldalát, javítani kell a múzeumi, terepi gyakorlatok hatékonyságát, a későbbi munkavégzéshez szükséges készségek tényleges elsajátítását. A régészsképzés természettudományos alapú megújítása az egyetemi régészeti tanszékek és a természettudományos tanszékek szorosabb együttműködése révén biztosítható. A modern társadalommal és a tudománnyal szembeni kihívások ma megkövetelik a hagyományos határok átlépését és a szakterületi kereteken túlmutató inter- és multidiszciplináris megközelítést.

Intézményi együttműködések az oktatásban / Institutional collaboration in education

A múzeumok és az egyetemek közti együttműködés kiterjed a szakdolgozaton, doktori disszertáción dolgozó hallgatók fogadására és természettudományi vizsgálatok elvégzésére is.

8. kép. Avar kori temető feltárása tanásatás keretében Polgáron a Déri Múzeum, az ELTE Régészettudományi Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum szervezésében 2021-ben (fotó: Bacskai István)

Fig. 8. Field school excavation of an Avar-period cemetery in at Polgár organised by the Déri Museum, Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University and the Hungarian National Museum (photo: István Bacskai)

9. kép. Látványraktár az Aquincumi Múzeumban, Budapesti Történeli Múzeum (fotó: Komjáthy Péter)

Fig. 9. Open storage in the Aquincum Museum of the Budapest History Museum (photo: Péter Komjáthy)

Az egyetemeken frissen végzett, múzeumokba kerülő régészek számára meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy **részt tudjanak venni a PhD-képzésen**. A jelen helyzetben az irreálisan magas tandíjakat képtelenség kigazdálkodni egyéni szinten az alacsony bérek mellett, ezért a különböző intézmények dolgozóit segíteni kellene valamilyen támogatással vagy pályázati lehetőséggel, hogy a PhD-képzés megemelt tandíját, valamint járulékos költségeit fizetni tudják.

A múzeumoknak **képzett régész-technikusokra** lenne szüksége. Ennek megoldására a mostani BA-képzés nem alkalmas, de az önálló – néhány múzeumi szervezet által erőltetett – technikusképzést sem látjuk megoldásnak. A BA képzést olyan formában lenne érdemes módosítani, változtatni, vagy kiegészíteni, hogy az ott tanuló diákok végzésükkor a munkaerőpiac által igényelt technikus pozíciók betöltésére is alkalmasak legyenek.

A **kutatóintézetek és múzeumok** legújabb eredményeinek az oktatásba történő minél korábbi beépülése is kívánatos lenne, ezért szükséges a **munkatársaik külső oktatóként végzett tanítási tevékenységének** elismerése, munkaköri leírásba illesztése.

A múzeumokban dolgozó régészek (és technikusok) számára fontos lenne megteremteni egyfajta **továbbképzési rendszert**, amelyben meghatározott gyakorisággal kötelező lenne a részvételük. Ezen a szakma új eredményeit, illetve új gyakorlati módszereket ismerhetnének meg. A tudományos információáramlás felgyorsítása érdekében **egyetemi régészeti módszertani előadás-sorozatok, munka-összejövetelek, konferenciák** szervezésével alkalmas lehetne teremteni régészek, közép- és általános iskolai történelemtanárok szakmai továbbképzésére. A tudomány folyamatos fejlődése megkívánja a történelemtankönyvek aktualizálását: a történelemtanárok munkáját online hozzáférhető oktatási segédanyagokkal, applikációkkal lehetne segíteni.

MÚZEUMI ÁTÖRÖKÍTÉS / MUSEUM TRANSMISSION

Raktárkapacitás / Storage capacity

A megelőző feltárások nagy száma a feltárt régészeti leletek mennyiségének drasztikus növekedésével járt. Az elmúlt évtizedekben feltárt leletanyagok elhelyezésének, megőrzésének feltételei a muzeális intézmények nem megfelelő raktárkapacitásai miatt elégtelenek. A kutatások folyamatossága érdekében a régészeti leletek hosszú távú megőrzéséről múzeumi raktárpítési és restaurátorműhely-fejlesztési program keretében kell gondoskodni. A megfelelő múzeumi raktárak nemcsak tárolóhelyek, hanem egyben az anyag rendszerezésének, feldolgozásának, hozzáférhetőségének, korszakokon átívelő konzerválásának, restaurálásának, és különösen tudományos értelmezésének szinterei, tudományos műhelyei. A megfelelő múzeumi raktározás hiánya a tudományos feldolgozó munkát, ezáltal az eredmények társadalmi hasznosulását akadályozza (9. kép).

Az anyagfeldolgozás egyik fontos alapfeltétele egy **egységes tárolási rendszer és megfelelő méretű és minőségű raktárbázis** létrehozása. Jelenleg a múzeumok jelentős része nem rendelkezik megfelelő méretű raktárbázissal – ennek egységes szempontok alapján történő létrehozása alapfeltétele a minőségi szakmai munkának.

A jelenlegi elhelyezési problémák ismeretében a területi és a megyei hatókörű városi múzeumok esetében országosan **a raktárkapacitás megduplázása szükséges**. A kutatás folyamatosságának megteremtése érdekében a hosszú távú régészeti stratégia egyik központi feladata ezért a raktárkérdés országos megoldása, országos raktári hálózat létrehozása.

Fel kell gyorsítani a régészeti leletanyag nyilvántartásba vételét és hozzáférhetővé tételét. El kell érni, hogy a múzeumi raktárakban elhelyezett és őrzött régészeti leletek mindenki által elérhető, online nyilvántartásban is kereshetők legyenek. A digitális nyilvántartásra való átállás a megyei hatókörű városi múzeumokban jól halad, de a területi múzeumokban azonban még kezdeti fázisban tart, az átállás technikai feltételei nem mindenhol adóttak, az eszközpark elavult, a digitális munkaeszközök beszerzése akadozik.

Leletfeldolgozás, restaurálás / Assessment, conservation

A megelőző régészeti feltárások során múzeumba került nagy mennyiségű régészeti leletanyag feldolgozása, tudományos és társadalmi hasznosítása elmaradásának jogszabályi és strukturális okai vannak. A beruházókat a szabályozás csak arra kötelezi, hogy a beruházás által veszélyeztetett régészeti lelőhely feltárását, a leletek múzeumba kerülését és konzerválását finanszírozzák, a teljes feldolgozást, a tudományos és társadalmi hasznosítást már nem. A nagyberuházások kapcsán a múzeumba került nagy mennyiségű régészeti leletanyag feldolgozásának, tudományos és társadalmi hasznosításának **többletköltségei azonban a muzeális intézmények költségvetésében nem állnak rendelkezésre**.

A leletanyag feldolgozását, a régészeti kutatások támogatását pályázati rendszer keretében lehetne megoldani. A nagy leletanyagok feldolgozását a leghatékonyabban **kutatócsoportok** végezhetik el, s az ilyen munkálatokba egyetemi hallgatók is bekapcsolódhatnak. Ezen kívül az egyetemeken a leletanyagok feldolgozásához BA, MA szakdolgozatok és PhD-értekezések témájának kitűzésével tervszerűen járulhatnak hozzá, ahogy ez számos esetben már jelenleg is történik. A feldolgozásokat hátráltatja, hogy a leletanyag gyakran **restaurálatlan**, nehézséget jelent a rajzolás és a fotózás finanszírozásának hiánya. Mindeddig megoldhatatlan volt a költséges **természettudományos vizsgálatokra** pénzt szerezni, ezt a jövőben pályázati formában kellene elérhetővé tenni a diákok számára. A **régészeti topográfia** munkálataiba az egyetemisták egy kijelölt kisebb terület feldolgozásával tudnának bekapcsolódni együttműködve a munkálatokat országosan irányító intézménnyel.

Szükség lenne a megelőző feltárásokon előkerült sokszor óriási anyagmennyiség, legtöbbször kerámia, feldolgozási

módszertanának folyamatos megvitatására, **az eddigi tapasztalatok megosztására, ezzel kapcsolatos konferenciák, workshopok szervezésére.** Ez ugyanis az a terület, amely a belefektetett emberi energia szempontjából a legnagyobb kihívást jelenti a magyar régészet számára.

A feltárt ásatási anyagok feldolgozását gyakran hátráltatják az ásató feltáráshoz fűződő szerzői jogának, észszerűtlenül hosszú ideig fenntartott tisztelete (*horribile dictu*, ezeknek több generáción túli átöröklésére is van példa). Alapvető fontosságú anyagok maradnak hosszú évtizedekig közöletlenek, miközben az ásató további leletanyagokat halmoz fel, és józan belátás hiányában hátráltatja a tudomány haladását.

A leletek tudományos feldolgozásának, az archeometriai vizsgálatok előkészítésének egyik eszköze, illetve kiállításának feltétele a tárgyak restaurálása. Ezen a területen országosan jelentős lemaradás mutatkozik, amelynek oka a muzeális intézményekbe beérkező anyagok nagy mennyiségén túl a restaurátorok fent említett hiánya és a műhelyek elavult felszereltsége. Biztosítani kell, hogy a megyei hatókörű városi múzeumok a megye területén állományvédelmi szolgáltatásokat nyújtva egyfajta restaurálási központként működjenek. A műhelyek kialakításához szükséges erőforrások ugyanakkor nem állnak rendelkezésre, ilyen fejlesztések intézményi költségvetésből nem finanszírozhatók, a pályázatokon elérhető források pedig nem biztosítják az országosan kiegyensúlyozott fejlődést.

Régész életpályamodell / Life career models in archaeology

A nem versenyképes bérek miatt a régész szakma lemorzsolódással küzd, a családalapításra készülő fiatalok közül sokan elhagyják a pályát, és Nyugat-Európába szerződnek tudományos projektekre vagy ásatásokra.

A múzeumi közalkalmazotti bérek alacsony szintje, valamint a régész szakma általános társadalmi megítélésének romlása miatt azonban a régészet a pályaválasztás előtt álló fiatalok számára nem olyan vonzó munkakör, mint volt a 20. század második felében. Ez okból – ahogy az a felvételi ponthatárok csökkenéséből látható – a régészeti BA- és MA-képzést biztosító egyetemek régészeti képzésére kevesebb a megfelelő ismeretanyaggal és kellő motivációval rendelkező jelentkező, mert a képzettségű diákok más, jobban fizető, a társadalom által preferált szakmákban kívánnak elhelyezkedni. Ez a változás rövid távon is érezteti hatását, a beruházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások lebonyolításához szükséges szakember-utánpótlás nem biztosított. A pályaelhagyást ösztönzi a tudományos munka lehetőségének hiánya a múzeumokban vagy a feltárást végző intézményeknél.

TÁRSADALMIASÍTÁS / COMMUNITY ARCHAEOLOGY

A társadalmi szemléletformálásban kiemelt szerepe van a múzeumoknak, mert szemben a kutatóintézetekkel, egyetemekkel, rendelkezésükre állnak olyan terek, kiállítóterek és

gyűjtemények, melyek egyedülálló lehetőséget biztosítanak a látogatókkal való kommunikációra.

Kiállítások / Exhibitions

A régészeti kutatások eredményeit leginkább látványos **kiállításokon** lehet demonstrálni, a nagyközönséghez közelebb vinni. Az elmúlt évtizedben, még a a Magyar Nemzeti Múzeumban is leginkább regionális jelentőségű kiállításokat szerveztek, s egy nagy, a külföldi közönségnek is szóló (külföldre vihető), nemzeti értékeinket bemutató kiállítás rendezésére nem került sor. Elmaradt a két évtizeden át folyt nagy leletmentő, ún. „autópályás” ásatásokat bemutató **országos kiállítás** is, amelynek forgatókönyve 10 éve asztalfiókban hever (munkacím: „Bejárjuk az ország útjait – felfedezzük a múltat”).

A Kárpát-mendence szinte minden történelmi korszakban a különböző kultúrák találkozásának és együttélésének bemutatására alkalmas leletanyaga alkalmas a régió túlmutató tanulságokat megfogalmazó, hazai és nemzetközi érdeklődésre is számot tartó, nagy **tematikus kiállítások** rendezésére (**migráció, rítusok, ünnepek, étkezés és lakoma, nomádok** stb.).

Évente kellene egy reprezentatív, minden évben **más-más tematika köré épülő régészeti** kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban, amely aztán a jelentősebb vidéki múzeumokban vagy nemzetközi kiállítóhelyeken is bemutatható lenne. Mindezt kiadvánnyal lehetne kísérni.

A vidéki múzeumokban minimum évente kellene egy-egy **új szerzeményi kiállítás**, ahol bemutatják a régészeti tevékenységüket. Mindemellett időközönként kötelező legyen egy-egy nagyobb régészeti kiállítás létrehozása (*10. kép*).

A múzeumokat szorosabban kellene bekapcsolni az általános és középiskolák oktatásba. A történelemórák kötelező része lehetne egy-egy **múzeumi óra**.

Az egyetemi intézetek mint módszertani központok alkalmasak szakmai továbbképzések tartására régészeknek és történelemtanároknak egyaránt. A társadalmiasítás egy formája lenne a régészeti felnőttképzés megszervezése, ami alapja lehet a közösségi régészet különböző formáinak elterjedésének.

Régészeti parkok / Archaeological parks

A történelmi korok életkörülményeit, életmódját, településviszonyait hozzák átélhető közelségbe a **régészeti parkok és régészeti tanösvények**. A számos jó példa ellenére (Százhalombatta, Tác/Gorsium parkjai, Kelta tanösvény Sopronban), ezen a területen még sok a kiaknázatlan lehetőség. Szomorú példája a tulajdonos gondatlanságának a 2007-ben átadott **Polgár M3 Archaeopark** (Hajdú-Bihar megye) pusztulása (*14. kép*). **Balatonszárszón** (Somogy megye) az M7-es autópálya mellett a kész tervek ellenére évek óta nem épült meg egy autópályás pihenőnél a régészeti park (*13. kép*). Ez utóbbin festői környezetben, paliszádfallal védett középkori erődtemplom maradványai kerültek elő, s itt a történelemmel

FERENCZY MÚZEUMI CENTRUM

**KINCSKERESÉS
KALAND
TUDOMÁNY** KÖZÖSSÉGI RÉGÉSZETI
PROJEKTEK PEST MEGYÉBEN

**TREASURE HUNT
ADVENTURE AND
SCIENCE** COMMUNITY ARCHAEOLOGY
PROJECTS IN PEST COUNTY

A Ferenczy Múzeumi Centrum tisztelettel meghívja Önt a Kincskeresés, kaland, tudomány, Közösségi régészeti projektek Pest megyében című kiállításának ünnepélyes megnyitójára, melynek időpontja: 2021. június 19. szombat, 17:00 óra.

The Ferenczy Museum Centre invites you to the opening ceremony of the exhibition „Treasure Hunt, Adventure and Science - Community Archaeology projects in Pest County” on 19th June 2021, Saturday, at 5:00 pm.

Kurátor
Curator: **Dr. RÁCZ Tibor Ákos**
régész · Archaeologist

A vendégeket üdvözli
Welcome speech by: **PROSEK Zoltán**
múzeumigazgató · Museum Director

A kiállítást megnyitja
Opening speech by: **Dr. LASZLOVSKY József**
régész, a Közép-európai Egyetem,
Középkortudományi Intézet professzora
Professor, Department of Medieval Studies,
Central European University

Közreműködik
Contribution by: **LANTOS Zoltán/ANDREW J „VIOLECTRIK”
FEAT. KALTENECKER Zsolt**

Helyszín
Venue: **Ferenczy Múzeum
2000 Szentendre,
Kossuth Lajos u. 5.**

A rendezvény védettségi igazolvány felmutatásával és előzetes regisztrációval látogatható.
The event may be visited with a COVID-19 Immunity Certificate and preliminary registration via the following e-mail address:
regisztracio@muzemicentrum.hu

A kiállítás csütörtöktől vasárnapig 10 és 18 óra közötti látogatható.
The exhibition is on view from Thursday to Sunday from 10 am to 6 pm.

#KINCSKERESÉS #KALAND #TUDOMANY
#KOZOSSEGIREGESZET #FERENCZYMUZEUM

10. kép. A közösségi régészet civil közreműködői által gyűjtött leletek kiállításának plakátja, Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, 2021

Fig. 10. Poster of the exhibition showcasing the finds collected by enthusiasts of community archaeology, Ferenczy Museum Centre, Szentendre, 2021

találkozó utas gyönyörködhet a kivételes balatoni panorá-mában. **Keszthely-Fenekpusztán** (Zala megye) a Balaton turisztikailag kiemelt térségében maig nem sikerült megvalósítani a késő római katonai tábor helyén a 70-es évek óta tervezett régészeti parkot, pedig a régészeti kutatások folyamatosak voltak (11. kép).

Az utóbbi évek egyik ígéretes eseménye az UNESCO világörökségi nevezés alatt álló római kori limesszakaszon létrejövő, GINOP- és VEKOP-pályázatokból megvalósuló régészeti parkok és bemutatóhelyek megépülése. Mindenképpen kiemelten fontos lenne, hogy a jelenleg megvalósítás alatt álló helyszínek a későbbiek során is támogatásban részesüljenek a megfelelő működés érdekében.

Közösségi régészet / Community archaeology

Erősíteni kellene a civil közösségek részvételét a múzeumok életében. A **közösségi régészet a jövő útja** lehet, amint azt a Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér és Pest megyei próbálkozások is jelzik. A folyamatot a pályázati keretek megnyitásával lehetne erősíteni. A fémkeresőzés jelensége nagy vitákat gerjesztett a szakmán belül, de úgy tűnik ennek kezelésére is a közösségi régészeti keret lehet az egyedüli megoldás, ahol a hobbistákat a múzeumi munkába bevonva lehet érdeklődő, öntudatos lokálpatriótákká nevelni.

A fémkeresők szakmai közösséggé szervezése elősegíti, hogy a fémkereső tevékenység eredményei, leletei a múzeumok számára is hasznosuljanak. A közösségi régészet, az önkéntesek bevonása és múzeumi baráti körök szervezése alkalmas módszer arra, hogy a helyi közösségeket bevonjuk a régészeti tevékenységekbe és ezáltal javítsuk a régészet társadalmi megítélését (1. kép 1–2; 10–12. kép).

Nagy társadalmi igény van **régészeti táborokra**. Ezt akár központi keretből is meg lehetne szervezni, utat nyitva így az érdeklődő gyerekeknek. Sőt szélesebb körben is **közösségi ásatásokat**, helyi szintű oktatást kellene biztosítani, hogy mindenki ismerje meg legalább saját szűkebb környezetének régészeti múltját.

A régészeti örökség védelme és tudatosítása érdekében indult néhány éve a Magyar Régész Szövetség által koordinált Régészeti Napja kezdeményezés.

Tudományos közzététel / Academic publication

Erősíteni és szükség esetén fejleszteni kell a régészet meglévő folyóirat- és könyvsorozat struktúráját. 1990 óta megszűnt a **régészeti leletközlő sorozatok**, pl. az őskori és a népvándorlás kori korpuszok, múzeumi és kutatóintézeti évkönyvek kiadásának központi finanszírozása. A kötetek esetleges, egyedi finanszírozással, többnyire a szerkesztők pályázási

11. kép. Keszthely-Fenekpusztán, a késő római erőd területén az 1970-es évek óta nem sikerült megvalósítani a tervezett régészeti parkot. A legújabb tervezet jól illeszkedik a természeti környezethez (rekonstrukció: Heinrich-Tamáskó Orsolya, Vasáros Zsolt, Nagy Gábor, (GWZO/Narmer Építészeti Stúdió)

Fig. 11. The creation of an archaeological park in the Late Roman fort of Keszthely-Fenekpuszta, planned since the 1970s, still awaits realisation. The most recent design for the park blends naturally into the environment (reconstruction: Orsolya Heinrich-Tamáskó, Zsolt Vasáros, Gábor Nagy, GWZO/Narmer Architecture Studio)

12. kép. A Közösségi Régészeti Egyesület és az ELTE BTK Régészettudományi Intézet közös ásátása Telki határában (fotó: Kudó István)

Fig. 12. Excavation of the Community Archaeological Association and the Institute of Archaeology of the ELTE BTK in the outskirts of Telki (photo: István Kudó)

aktivitásának köszönhetően jelenhetnek meg. Rendszeres publikációs pályázatok formájában szükséges lenne e **nagy hagyományú sorozatok megjelenésének központi finanszírozására**. A jövőben mérlegelni kell a papíralapú és az online publikációk arányát, pl. egy feldolgozás egy részét CD-mellékletként a nyomtatott változat mellé kell elhelyezni. Célszerű **az adatbázis típusú anyagközléseket a jövőben csak online közzétenni**. Az online közlés egyik nagy előnye, hogy nincs anyagi korlátja a színes képeknek, melyek sokszor elengedhetetlen fontosságúak lennének.

Biztosítani kell, hogy az államilag finanszírozott kutatási eredmények, a kutatásokhoz kapcsolódó szerzői jogok tiszteltetésben tartásával, „*open acces* formában” országos adatbázisban is archiválásra kerüljenek és hozzáférhetővé váljanak.

A régészképzést folytató magyarországi egyetemeken nem megoldott a korszerű egyetemi jegyzetek, oktatási segédanyagok kiadása. Ehhez hasonlóan a kiváló szakdolgozatosok és a PhD-disszertációk publikálása is nagy nehézségek árán és a kiszámítható rendszerességet nélkülözve történik. Az oktatás különböző szintjein születő záródolgozatok, nagyobb összeggel egy-egy oktatási intézmény tudományos műhelyeinek közös erőfeszítéseit testesítik meg, mégis ezek nyilvánossá tétele, a szélesebb szakmai közösséggel történő megismertetése nagy esetlegességgel valósul meg Magyarországon. Az csak bonyolítja a helyzetet, hogy a hazai szakmai folyóiratok, múzeumi évkönyvek nemzetközi „láthatósága”, s egyúttal a régész-szerzők nemzetközi kutatásban való jelenléte komoly hátrányt szenved, akár csak a környező országokkal történő összehasonlításban is. A hazai régészeti és múzeumi folyóiratok láthatóságát és ezáltal a szerzők jobb ismertségét elősegítené a nemzetközi térben a DOI azonosító – és azzal együtt a nyílt adatbázis-szolgáltatások – használata, ami jelenleg csupán öt hazai, régészeti folyóirat esetében valósul meg (*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, *Archaeologiai Értesítő*, *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, *Dissertationes Archaeologicae és Litikum*).

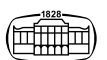
Régészeti ismeretterjesztés / Archaeological brochure

A régészeti eredmények társadalmisításának fontos eszközt jelent a régészeti ismeretterjesztés. Bár az utóbbi években számos figyelemre méltó előrelépés történt, új online és nyomtatott folyóiratok (*Magyar Régészet Online*, *Határtalan Régészet*, *Ókor*), valamint könyvsorozatok jelentek meg (*Hereditas Archaeologica Hungariae*), sőt számos sikeres vállalkozás történt az egyéb internetes megjelenések, blogok, videók, podcastek területén is. Ennek ellenére a magyar régészet eredményei még mindig nincsenek kellőképpen beágyazva a magyar kulturális életbe. A közönség gyakran

maga a régész társadalom marad, és ezen nagyon nehéz túllépni. Az előremutató kezdeményezések kisebb határfokának számos különböző oka van, egyrészt a korábbi időszak ismeretterjesztési lemaradásait nehéz behozni, hiszen az érdeklődést meg kell alapozni. Hozzájárul a könnyen érthető nyelvezet és a nagyobb érdeklődést kiváltó, a mai kor problémáiból kiinduló megközelítések hiánya, amit csak új tudományos összefoglalások, súlyponti témák köré csoportosított kiállítások tudnának megalapozni. Kevés azoknak a régész kollégáknak a száma is, akik ismeretterjesztéssel akarnak vagy tudnak foglalkozni. Ezen a téren is sok lenne a tennivaló, szükség volna nagyobb, a külföldi példákhoz hasonló képeskönyvek kiadását segítő anyagi forrásokra, illetve arra is, hogy a tudományos előmenetelben, a fokozatok megszerzésében, a támogatásokhoz való hozzájutásban legyen súlya az ismeretterjesztésnek. Szükség lenne arra is, hogy különböző kiadványok erősítsék a régészet szerepét a helyi identitásban, különösen ott, ahol világhíres lelőhelyeink vannak.

Régészet a közoktatásban / Archaeology in public education

A régészet iránti érdeklődés csökkenésének egyik oka, hogy szinte teljesen hiányzik az újabb hazai közoktatási koncepciókból. Generációk nőnek fel úgy, hogy egyáltalán nem hallanak az iskolákban egy olyan dinamikus fejlődő tudományterületről, amelynek eredményei a kulturális örökségünk egyre nagyobb részét képezik. A történelemoktatásban aránytalanul nagy helyet foglal el a modern politikatörténet, a korábbi időszakok, így az őskor és ókor rovására. Ez nem tükrözi az emberiség kulturális hagyományait. **A régészet hiányában a fiatal generációk teljesen torz képet kapnak az emberi kultúra mélységéről.** Az emberiség kulcsfontosságú eseményei közül több is az őskorban, az írás nélküli időszakokban történt: például az emberré válás, az élelmiszer-termelés kialakulása, a városok és az államok megjelenése. A mai magyarországi helyi közösségek történeti tudatában is alapvető fontosságúak a régészeti emlékek, a múzeumi gyűjtemények óriási részét jelentik. A magyar nemzeti tudatban is fontos szerepet játszanak a Kárpát-medence ősi kultúrái. Az oktatás hiányosságai viszont nagy teret hagynak a téveszméknek, a rossz szándékú torzításoknak és fantazmagóriáknak, melyek hamis történeti tudathoz vezetnek. Egy másik negatív következmény, hogy a régészet kincskeresésnek tűnik, így a lelőhelyek pusztulásának súlyos következményei nem válnak nyilvánvalóvá a társadalom számára. A múzeumokat szorosabban kellene bekapcsolni az általános és középiskolás oktatásba. A történelemórák kötelező része lehetne egy-egy **múzeumi óra**.

13. kép. Két évtizede elkerített, gazonos terület található a tervezett régészeti park helyén az M7-es autópálya nyomvonalán, ahonnan kivételesen jó kilátás nyílik a Balatonra (fotó: Vida Tivadar)

Fig. 13. For over two decades, the planned site of the archaeological park along Motorway M7 has remained a fenced area overgrown with weeds. There is an exceptionally good view of Lake Balaton from the site (photo: Tivadar Vida)

14. kép. Neolitikus épület 2004-ben készült rekonstrukciója az M3 régészeti parkban, Polgáron (Hajdú-Bihar megyében), melyet „érdeklődés hiányában” bezártak. Jelenleg még a tulajdonviszonyai is tisztázatlanok (fotó: Raczyk Pál)

Fig. 14. Reconstruction of Neolithic houses created in 2004 in the M3 Archaeopark at Polgár (County Hajdú-Bihar), which has been closed down due to “lack of interest”. Currently, even its ownership and property relations are unclear (photo: Pál Raczyk)

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

